

Figuren, ritualet, ordet

Antropomorfe bronsefigurer og nye religiøse strømninger i Skandinavias
romertid

Kandidatnummer: **6409**

Emnekode: **ARK3090**

Institutt: **IAKH**

Semester: **Vår 2025**

Introduksjon

Denne diskusjonen er en kvalitativ tematisk analyse av antropomorfe bronsefigurer fra den romerske jernalderen (1 - 400 evt.) i Skandinavia. Teksten tar utgangspunkt i et eksempelstudie av den såkalte *Frøyhovfiguren* (fig. 1), et funn fra Nes på Romerike. Videre vil det undersøkes hva slike figurer kan fortelle om religiøse uttrykk og forestillingsverden i perioden. Med et teoretisk rammeverk utviklet for å analysere og tolke antropomorfe figurer fra neolitikum, vil Frøyhovfiguren bli brukt som et forsøk på å øke forståelsen for slike gjenstander. Arbeidene til Peter Ucko (1962) og Richard Lesure (2011) blir sentrale da både deres teoretiske grunnlag og deres metoder anvendes på det utvalgte materialet. For å undersøke paralleller fra andre arkeologiske kontekster, vil romerske votivfigurer også bli diskutert. Dette er et gjenstandsmateriale som representerer økt kontakt og innflytelse mellom Romerriket og de germanske stammene i perioden. Basert på tidligere arkeologisk forskning (Henriksen 2020; Thrane 1975, 2008), stilles spørsmålet om hvorvidt de skandinaviske figurene føyer seg inn som uttrykk for det endrede sosialpolitiske landskapet og de nye religiøse innflytelsene som entret området fra kontinentet.

For å utvide tekstens faglige bredde, benyttes noen perspektiver fra lingvistik og kunsthistorie. De anvendes på henholdsvis Frøyhovfigurens runeinskripsjon og gestus – altså dens meningsbærende kroppslige bevegelse (Brundle 2014:167; Kristoffersen 2019). Disse aspektene tilbyr flere interessante nyanser i tolkningen av denne spesifikke figuren, men jeg argumenterer for at lignende tverrfaglige perspektiver kan og burde bli benyttet i studier av andre antropomorfe bronsefigurer fra Skandinavias jernalder. Denne teksten starter med å ta for seg noe av forskningshistorien som ligger bak behandlingen og tolkningen av dette type materialet.

Forskningshistorie

Frøyhovfiguren ble nevnt av Oluf Rygh allerede i 1885. Han redegjorde kort om graven der figuren ble funnet (Rygh 1885:17). Noen tiår etter dukket Frøyhovfiguren opp i Håkon Sheteligs (1914:14-9) arbeid, da med fokus på runeinskripsjonen. Han skrev mer detaljert og nevnte blant annet at figuren kan ha vært montert på et beslag festet med knapper. Ved å sammenligne runene med andre tidlige inskripsjoner, daterte han Frøyhovgraven til 300-tallet evt. Shetelig skrev senere i sin karriere om romertidens våpengraver i Opplandene, i tillegg til at han trakk paralleller til germanske stammer på kontinentet (Stylegar 2011:228). Arbeid med kartlegging av antropomorfe figurer fra jernalder ble også forsøkt tidlig i arkeologiens faghistorie (Arne 1909).

Disse verkene og deres benevnelser av antropomorfe figurer er representative for den kulturhistoriske epoken innen arkeologi. Det handlet i stor grad om katalogisering og datering av det empiriske materialet. Denne faghistoriske epoken var preget av samtidige europeiske tankesett, der mye av søkelyset var rettet mot etnisk opphav, historiske narrativer og en gryende nasjonalisme. Teoretiske ideer fra darwinisme ble anvendt på det arkeologiske materialet, i tillegg til at typologi ble en standard for å datere gjenstander (Olsen 1997:31-8; Trigger 2006:211-23).

I 1962 skrev den engelske arkeologen Peter Ucko artikkelen *The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines*, som skulle vise seg å bli toneangivende for tiden fremover. Han kritiserte sine samtidige forskere for å tolke neolittiske figurer som uttrykk for en *Great Mother-guddinneskult*, noe han mente var basert på antakelser og feilaktige tolkninger. I artikkelen foreslo han en metode som baserte seg på fire steg, der blant annet arkeologisk kontekst og relevant sosialantropologisk forskning sto sentralt. Selv om Ucko skrev artikkelen i en tid som var preget av det tidlige prosessuelle paradigmat, føyer hans arbeid seg inn som et skjæringspunkt mellom ideer fra sosialarkeologien (Meskel & Preucel 2008) og en tidlig form for kontekstuell arkeologi (Hodder 1999).

Douglass W. Bailey (1994) kritiserte også den tidligere universalistiske hypotesen om en gudinneskult i det neolittiske Europa. På lik linje med Ucko foreslår han en ny metode for analyse av forhistoriske figurer, sterkt basert på kontekst og fokus på individet. Han argumenterer for at forhistoriske grupper i Nord-Europa ikke var slavisk bundet til erverv og ressursutnyttelse. Forskning som var ny på 1990-tallet viste at slike samfunn hadde rikelig med mat, noe som gjorde at Bailey stilte seg skeptisk til tolkninger som forklarer kult og religion utelukkende som uttrykk for ønske om økt fruktbarhet og lignende (Bailey 1994:322).

Av nyere forskning er Richard Lesure (2011) meget relevant. Hans omfattende og detaljerte arbeid med tolkning av forhistoriske antropomorfe figurer er inspirert blant annet av Uckos arbeid og diverse kunsthistoriske teorier. Det er i hovedsak deres arbeider jeg har som utgangspunkt i eksempelstudiet av Frøyhovfiguren. Som Lesure skriver (2011:5) virker det som at arkeologien beveger seg i en pluralistisk retning, der det er større aksept for individuelle forskere til å benytte seg av forskjellige, tilsynelatende motsigende teorier. Dette står som en kontrast til hvordan prosessualisme og post-prosessualisme var i konflikt over fagets teoretiske grunnlag i en lengre periode. Det kan tenkes at en mer teoretisk forent arkeologi vil gi bedre resultater og mer stimulerende diskusjoner. Et annet viktig arbeid innen arkeologisk forskning på forhistoriske figurer er det omfattende verket *The Oxford Handbook*

of *Prehistoric Figurines*. Boken inneholder blant en artikkel av Haaland og Haaland (2017:96-7) som mener at neolittiske figurer fra Sudan var knyttet til makt ved at de endret utforming i takt med økt politisk sentralisering. Christine Morris (2017:668) foreslår i hennes undersøkelse av minoiske figurer, at gestus var et viktig element for deltakernes kroppslige praksiser vedrørende endret bevissthet. I tillegg til disse verkene, har Andréén (2005), Steinsland (2005) og Tacitus (2023) vært sentrale for økt forståelse og kontekstualisering av kult og religion i jernalderen.

For denne oppgavens problemstilling er det også verdt å nevne noe om status på relevant forskning innen romersk jernalder i Skandinavia. Løvschal og Holst (2018) tar for seg ritualisering av voldelige konflikter, kontinentale forhold og overlapping av rituelle sfærer når de skriver blant annet om Alken Enge og lignende funn fra Nordvest-Europa. Anja Mansrud (2023) undersøker magi, agens og rituell praksis i hennes arbeid med bjørneklør i graver, mens Moen og Walsh (2022) tar for seg forholdet mellom individer, levninger og *personhood* i et studie av myrskjeletter. Bente Magnus (2019) og Torun Zachrisson (2019) skriver blant annet om antropomorfe figurer og utviklingen av menneskelige avbildninger i deres arbeid vedrørende gullgubber. Utgitt det samme semesteret som da denne oppgaven ble skrevet, er Dagfinn Skres (2025) omfattende verk *The Northern Routes to Kingship*, som undersøker flere aspekter av krigføring, allianser, gaveutveksling og handel i et forsøk på å kartlegge veien til de tidlige kongedømmene i Skandinavia. Disse verkene har til felles at de nevner samfunnsendringer, innflytelser fra kontinentet og nye impulser vedrørende religiøs praksis og rituell adferd. Slike studier er viktige for denne undersøkelsens problemstilling fordi de kontekstualiserer perioden, samt at de legger et grunnlag for forståelse av sosialpolitiske forhold, religiøse forestillinger og kulturelle endringer.

Metode og teoretisk rammeverk

Peter Ucko (1962) stilte seg spesielt kritisk til det å sammenligne figurer på tvers av geografiske områder og tidsperioder, noe han mener fører til feilaktige slutninger basert på spekulasjon. Til tross for at Uckos metode er over 60 år gammel, har den verdi og relevans på grunn av dens simplisitet og det faktum at den tar utgangspunkt i selve figuren. Essensen av hans ide er å starte analysen ved å identifisere alle figurens fysiske trekk, for så å ta steg “utover”, samtidig som man befinner seg innenfor relevante kontekstuelle rammer. Hans metode består av fire trinn der det første, som nevnt undersøker figurens utseende; det andre etablerer funnsted, arkeologisk kontekst, datering, og så videre; det tredje ser på senere skriftlige kilder som kan brukes for å identifisere mulige kontinuiteter relevant til figuren; og

det fjerde dreier seg om å benytte sosialantropologisk forskning på førindustrielle samfunn som har antropomorfe figurer som del av sin materielle kultur.

Richard Lesure (2011:50-5) sin metode er utviklet med inspirasjon fra kunsthistorie, samt fra Ucko sitt arbeid. Hans metode er mer kompleks og den starter med å ta stilling til et viktig spørsmål: er forskeren ute etter aspekter som figurens skaper kunne fortelle oss, eller er målet dypere, mer underbevisste aspekter som figurens samtidige ville hatt vanskeligheter med å forklare? Som svar på Lesure sitt spørsmål, velger jeg å fokusere på de aspektene som figurens samtidige mennesker ville vært bevisste på. Metoden i dette studiet er spesielt godt egnet fordi den kombinerer to systematiske, kontekstbaserte tilnærminger som er utarbeidet for et forhistorisk materiale. Kombinasjonen av disse metodene har ikke tidligere blitt anvendt på skandinaviske antropomorfe figurer fra eldre jernalder, noe som kan åpne for nye perspektiver og tolkninger av dette gjenstandsmaterialet. Denne teksten anvender først Uckos metode på eksempelstudiet. Etter hans tredje trinn vil Lesure (2011:51, fig. 17) sitt arbeid bli koblet på for nyanserte spørsmål angående sosiale forhold og figurens bruk.

Analyse av Frøyhovfiguren

Figuren avbilder et stående menneske ikledd kjortel eller tunika. Hodet er betraktelig større enn resten av kroppen. Den er 7,5 cm høy, 3,8 cm bred (fra arm til arm) og veier 34,2 g. Ansiktet har to stirrende øyne og svake antydninger til nese og munn. Ansiktsuttrykket kan beskrives som stivt eller stoisk. Håret dekker den øverste delen av hodet med en rett lugg og en svak midtskill. Kjortelen er fordelt i tre paneler med perlelister mellom. Runeinskripsjonen befinner seg i det nederste panelet. Figurens armer mangler ved albueene, og stumpene peker rett ut fra kroppen. Figurens høyre arm er bevart nok til å vise at den var bøyd oppover. Den ene foten mangler, men den som er bevart peker noe nedover. Figuren er hul på baksiden og viser to fremspring; ett øverst på ryggen og ett lenger ned ved overgangen mellom overkropp og ben. Den øverste har en sylindrisk tapp som står 3 mm ut fra figurens bakside. Disse har tilsynelatende hatt spesifikke funksjoner. Figuren er laget av bronse, men overflaten fremstår svært mørknet. På baksiden kan man se den patinerte grønnfargen, samt skimte bronsens opprinnelige farge. Det er vanskelig å sikkert bestemme figurens kjønn, om den i det hele tatt har hatt et. I forhold til problemstillingen mener jeg spørsmålet om kjønn ikke er relevant. For mer om forhistoriske figurer og kjønn, se Bolger 2012. Se fig. 2 i denne tekstens appendiks for en 3D-modell av hvordan figuren kan ha sett ut som ny.

Figuren (museumsnummer C3704) ble funnet ved pløying av et jorde på gården Frøyhov i Nes (Romerike) i 1865. Den lå i en bronsekjele sammen med andre gjenstander

som sverd, glasskår, skjoldbule og spydspisser (Shetelig 1914:14-5). Litt bortenfor funnstedet ble det nylig utgravd fem kremasjonsgraver, fem kokegroper og ett ildsted datert til 400-50 fvt. Gården ligger vest for Glomma og er preget av flate åkre. Området har trolig vært et sentralsted i jernalder og stedsnavnet *Frøyhov* har muligens kultisk opphav (Post-Melbye 2023:2). Som nevnt innledningsvis daterte Shetelig (1914:15) graven med figuren i til 300-tallet evt., men Bernard Mees (2015:1) daterer runeinskripsjonen til et sted mellom 150 og 220 evt. I Danmark er det funnet flere antropomorfe bronsefigurer fra samme periode som Frøyhovfiguren (Henriksen 2020; Thrane 1975, 2008). De bærer likhetstrekk som størrelse, ansiktuttrykk og formspråk, men flere aspekter er forskjellige. For eksempel fremstår alle de danske eksemplarene uten klær, og ingen av dem har samme positur/gestus som Frøyhovfiguren.

Det tredje punktet i Uckos analyse dreier seg om relevante skriftlige kilder. Hans modell er utarbeidet for bruk på et forhistorisk materiale. Selv om Skandinavias romertid kan regnes som et førskriftlig samfunn, finnes det noen samtidige historiske kilder fra kontinentet som kan være relevante. Den romerske sfære er relevant for Frøyhovfiguren, i og med at den ble funnet i en gravkontekst sammen med gjenstander som helt klart kan knyttes til kontakt med og innflytelse fra Romerriket. I tråd med dette virker den romerske forfatteren Cicero å være relevant. Han skrev på midten av det siste århundret fvt. og nevner blant annet kultiske figurer for religiøs praksis i den hjemlige sfære. Disse gudebildene fremsto i form av *lares* eller *penates*, der førstnevnte var forbundet med hjemmets og familiens trygghet, mens *penates* var forbundet med matkammeret, ressurser og velstand. Malte bilder eller små figurer av disse ville blitt plassert i husaltere og brukt i private rituelle sammenhenger. John Bodel (2008:252-264) skriver om disse husgudene. Han nevner eksemplarer som har blitt funnet flere steder i Romerrikets nordlige provinser og at de der fremtrer i form av *penates*. Disse kunne bli avbildet som de olympiske guder, eller andre opprinnelig ikke-romerske guddommer, mens *lares* fremstår alltid som unge dansende menn. Om Bodel har undersøkt det skandinaviske materialet er uvisst, men Henriksen (2018:30; 2020:65-6) og Thrane (2008:261-3) nevner flere *lares*figurer fra Danmark og Sverige, alle åpenbart av romersk opprinnelse. Disse figurene er funnet i to av områdene hvor de skandinaviske bronsefigurene forekommer hyppigst, noe som ytterligere styrker forbindelsen til romersk innflytelse (Zachrisson 2019:106). Videre skriver Bodel (2008:258) at “[...] concentrated finds of small collections of bronze statuettes of divinities and miscellaneous utensils suggest that a Roman-style cult of the Penates flourished in Germany and Gaul throughout the first three

centuries CE.”. Denne tiden samsvarer med dateringen på de aller fleste skandinaviske figurene, inkludert Frøyhovfiguren.

I forbindelse med romerske votivfigurer, blir det relevant å anvende et av punktene fra Lesure sin modell. Dette punktet kaller han *synchronic stylistic analysis*. Denne metoden undersøker hvordan figurens form relaterer seg til andre gjenstander fra samme periode (Lesure 2011:50). Som nevnt skiller Frøyhovfiguren seg ut fra de andre antropomorfe bronsefigurene fra romertiden. Ved å utvide søkelyset til ikonografi, viser det seg at denne formen fremtrer på en gullgubbe fra Skåne og en gullbrakteat fra Sorte Muld (Watt 2004:205) (fig. 3). I tillegg til dette ligner Frøyhovfigurens form på en utskjært bronseplate av en menneskefigur fra det omfattende deponifunnet i Illerup. Denne platen var festet på et bandolær av romersk opphav. Ved å undersøke Frøyhovfigurens bakside og arkeologiske funnkontekst, er det sannsynlig at den også har vært festet på et bandolær (Ilkjær 2000:90-3) (fig. 4), noe som ytterligere knytter figuren til romersk innflytelse. En annen likhet mellom Frøyhovfiguren og brakteater finnes i to tyske eksemplarer fra Hamburg og Nebenstedt (Wiker 2001:54). Menneskeskikkelsene på disse brakteatene har frisyrer som ligner på Frøyhovfigurens. Ikonografiske likheter mellom figuren og gullbrakteater, kan tyde på at det å bære slike gjenstander på kroppen var viktige signaler på identitet og/eller status. Et interessant spørsmål er da om antropomorfe figurer som Frøyhovfiguren og den menneskeformede bronseplaten fra Illerup, var forgjengere til de senere brakteatene og gullgubbene, som bærere av religiøs identitet, status og sosialpolitisk tilhørighet.

Et annet punkt fra Lesure sin modell går ut på å identifisere figurens bruk (Lesure 2011:50). Hvis det stemmer at Frøyhovfiguren har vært montert på et bandolær, er det også nærliggende å tenke at den har vært til stede under krigføring eller andre former for militære aktiviteter. Hvis Shetelig og Mees sine dateringer på graven og inskripsjonen stemmer, vil figuren ha vært i bruk mellom 80 og 150 år før den ble deponert i graven, noe som muliggjør denne hypotesen. Forskning på krigerelite, høvdingdømmer og *comitatus* i Skandinavias eldre jernalder (Skre 2025:60-2,123-35; Stylegar 2011:228-32; Ystgaard 2014:253) belyser at økende innflytelse fra og kontakt med Romerriket ville inspirert germanske grupper til å strukturere sine hærer etter romersk modell. Arkeologisk materiale tyder også på at skandinavere tjenestegjorde i den romerske *auxilia* (hjelpestyrker), hvor de kan ha adoptert ideer og tanker om politikk, religion, økonomi og så videre. Et vesentlig aspekt av dette er skriftspråk, nærmere bestemt runene og deres opprinnelse. Dette blir undersøkt senere i teksten. Spørsmålet for nå er om krigeren fra Frøyhov var i militær tjeneste på kontinentet, og om vedkommende der ble påvirket av romersk kultur og religion.

Jeg mener Frøyhovfiguren er resultatet av en blanding mellom romersk innflytelse og et sør-skandinavisk stilistisk preg. Skriftlig inskripsjon og bekledning passer de romerske votivfigurene, mens selve formspråket og utseendet minner mer om de danske og svenske eksemplarene. Det at Frøyhovfiguren er kledd kan også være et tidlig signal på de strømningene som skulle bli gjeldende for Skandinavias elite i tiden etter 300-tallet. Disse strømningene vil bli grundigere undersøkt senere i teksten.

Gestus

I første punkt av Uckos analyse ble det etablert at figurens høyre arm fremstår bøyd oppover, til tross for at den er brukket av rett under albuen. Dette er en liten detalj, men den er viktig for å kunne si noe om positur og gestus. Ingen av de antropomorfe bronsefigurene fra det sørlige Skandinavia virker å ha vært avbildet med armene bøyd ved albuen og hevet over hodet. Der i mot fremtrer en slik gestus i ikonografi på flere forskjellige gjenstander fra De britiske øyer, kontinentet og Skandinavia. Denne typen gestus kjent som *orans*, kan røpe viktige aspekter ved figurens bruk og betydning.

Ordet *orans* er latin og betyr “den som ber”. Denne gestus fremtrer ofte i det arkeologiske materialet fra middelhavsområdet, der slike votivfigurer ble brukt i religiøs sammenheng (MacLeod & Mees 2006:171; Prent 2009:231-5). Ikonografi med *orans* fra Nord-Europa er kjent både i kristne og hedenske sammenhenger, på gjenstander som drikkehorn, brakteater, gullgubber, keramikk, smykker og tekstiler (Brundle 2014; Magnus 2019:92; Watt 2004). Siv Kristoffersen (2019:73-2, 77) har identifisert flere smykker som bærer antropomorfe avbildninger med en gestus som ligner *orans*. Disse fremtrer på to beslagplater fra Dalem i Trøndelag og Staursnes på Sunnmøre; på en relieffspenne fra Hauge i Rogaland; og på Åkerspenningen.

Lisa Mary Brundle (2014:167) forbinder *orans* med uttrykk for fromhet og bønn i både kristne og hedenske kontekster. Hun nevner også at det kan uttrykke guddommelig åpenbaring, eller avbilde en ikkeguddommelig tilbeder i hverdagslig rituell praksis. Uavhengig av den spesifikke betydningen av en slik gestus, virker den å være knyttet til gudedyrkelse, bønn og ærbødighet. Slike tolkninger taler imot at figurer med *orans* er avbildninger av guddommer. De kan derfor heller sees som menneskelige deltakere i kultiske handlinger.

Richard Lesure gjør seg igjen relevant i diskusjonen om *orans*. Han skriver om hvordan gjentatte trekk ved ikonografi kan være uttrykk for spesifikke mytologiske narrativer. Han bruker helgenbilder som eksempler, og nevner blant annet Sankt Sebastian.

Hvis denne helgenens narrativ ikke hadde vært kjent fra skriftlige kilder, ville det fortsatt vært mulig å fastslå hans rolle i en mytologisk sammenheng, basert på at han alltid avbildes med piler i kroppen. Slik ville man kunne identifisere denne karakteren som bærer av helt spesifikk symbolsk betydning, samt gjenkjenne ham i forskjellige kontekster og på forskjellige medier (Lesure 2011:55). For en lignende diskusjon om et skandinavisk materiale, se Hedeager 2004:227. Likedan kan orans ha gitt jernalderens og middelalderens mennesker helt spesifikke assosiasjoner. Et interessant faktum er at denne gestus fremtrer både i hedensk og kristen ikonografi. Det er nærliggende å tenke at slik overlapping ville vært lite sannsynlig i et Europa som var preget av konflikt mellom de to religiøse tradisjonene. Her kan det være relevant å trekke en parallell til sagnet om Sigurd Fåvnesbane. Dette narrative stammer mest trolig fra hedensk germansk muntlig tradisjon, men ble videreført og gjort relevant for et kristent publikum i verk som *Den eldre Edda* og *Nibelungenlied*. Flere runesteiner fra vikingtiden i Sverige avbilder scener fra dette sagnet, samtidig som det skriftlige innholdet har et tydelig kristent budskap (se for eksempel Sö 101 Ramsund). På lik linje med dette interreligiøse konseptet, kan det tenkes at Frøyhovfigurens gestus var uttrykk for et spesifikt mytologisk narrativ, eller en rituell handling som var relevant på tvers av religiøse tradisjoner for den nord-vest-europeiske overklasse i perioden 150-600 evt.

Inskripsjonen

Frøyhovfigurens runeinskripsjon er relativt kort og fremtrer nederst på figurens kjortel (fig. 5). Den består av fire tegn og hører til den eldre fupark. Dette systemet var i bruk mellom 100- og 700-tallet evt., men Bernard Mees (2015:1) daterer denne inskripsjonen til mellom 150 og 220 evt. Den er skrevet fra høyre mot venstre, også kalt *sinistrovers*. To av tegnene er lett gjenkjennelige som *ansuz*-runen, med en rett vertikal stav og to kortere kvister som peker skrått nedover fra toppen av staven. Disse tegnene ville representert lyden /a/. Mellom de to *ansuz*-runene, er det risset en firkant med et kryss inni. Denne kan translittereres til en *d*. Hvis de to horisontale kvistene i dette tegnet fjernes, fremstår det som en typisk *dagaz*-rune. Inskripsjonens første tegn har vist seg noe vanskelig å tolke. Runen består av en sirkel med en vertikal stav under. Mees (2015:1) kaller den *lanternerunen*, og tolker dette tegnet som en variant av *ingwaz*-runen, som representerer lyden /ŋ/, altså som ng-lyden i ordet “mange”. For en alternativ tolkning av denne runen, se Antonsen 2002:102.

Gjennom en grundig lingvistisk undersøkelse av figuren, velger Bernard Mees å tolke inskripsjonen som *Inga(n)da*, som betyr “en som bringer”, “en som oppnår”, eller “en som når ut”. Han mener det har kognat i det proto-indoeuropeiske **h₂nek-* eller **h₂nenk-*, som

betyr “å nå”, eller “å oppnå”. Merk at /n/ her er ført opp i parentes, fordi den ikke opprinnelig fremtrer i inskripsjonen. En skriftlig konvensjon i denne perioden var å droppe den ene av to sidestilte konsonanter i midten av ord. Mees ser for seg at *Inga(n)da* kan ha vært et personnavn. Slike inskripsjoner er kjent på votivfigurer fra middelhavsområdet, der navnet trolig refererer til personen som ofret figuren (Mees 2015:4). Hvis dette stemmer, føyer Frøyhovfiguren seg inn i en større religiøs sfære, på tvers av kulturer. Inskripsjonen gir uttrykk for en veletablert kultisk offerpraksis fra kontinentet, samtidig som den lingvistisk sett bærer et mer lokalt preg.

MacLeod og Mees (2006:171-2) foreslår flere mulige tolkninger av inskripsjonen. Forslagene baserer seg på hvordan man velger å tolke lanternerunen. Avhengig om man leser runen som <w>, eller <g>, kan teksten bli *wa(n)da*, *gada*, eller *ga(n)da*. Merk hvordan betydningen endres på bakgrunn av konvensjonen vedrørende konsonanter nevnt over. Disse ordene betyr henholdsvis *vender* (person tilhørende en vestslavisk gruppe), *seierherre*, og *magi/magisk* (relatert til det norrøne ordet *gandr*). De mener at alle disse alternativene også kan være personnavn, noe som samsvarer med Mees sitt senere arbeid. De argumenterer også for at det mest trolig ikke er navnet på en guddom. Hvis man tar det italiske materialet i betraktning, skulle i så fall inskripsjonen inkludert et ord som betød “for” eller “til”, i sammenheng med gudennavnet (MacLeod & Mees 2006:172), noe Frøyhovfigurens inskripsjon ikke gjør.

I tråd med dette, vil det være relevant å trekke frem et annet eksemplar av de antropomorfe bronsefigurene fra Skandinavia. Denne figuren ble funnet i Køng på Sjælland, og fremstår som de fleste andre danske eksemplarer ved at den ikke er kledd. Det som gjør den relevant til denne diskusjonen er en runeinskripsjon, som er risset inn på figurens bakside. Inskripsjonen kan translitteres til [...]ngo. Den første delen er dessverre ikke leselig, men MacLeod og Mees (2006:173) mener det har stått *Thingo* eller *Lango*, som også er personnavn. Dette er en interessant parallell til Frøyhovfiguren. Selv om de to er forskjellige med tanke på klesdrakt og gestus, er inskripsjonene ganske like. Dette kan tyde på at Frøyhovfigurens inskripsjon ikke var et enestående tilfelle som reflekterer en spesifikk kunsters/håndverkers lokale uttrykk, men at det var skikk også i Skandinavia å merke votivfigurer med navnet på offergiveren.

Våpengraver og kontinental innflytelse

Til nå har jeg argumentert for figuren som uttrykk for romersk innflytelse på religiøs/kultisk praksis i romertidens Skandinavia. For å gå dypere til grunn i dette, blir forskning på

våpengraver undersøkt. Disse gravene begynner å fremtre i en periode der store endringer skjer i det skandinaviske samfunnet. En ny krigerelite synes å etablere seg, noe som kommer til uttrykk gjennom bruken av våpen og dyrebare importvarer som gravgods, samt i konstruksjonen av store gravhauger. Parallelt med dette tyder det arkeologiske materialet på økt befolkningsvekst og endret bosetningsmønstre (Solberg 2000:66-121; Ystgaard 2024:57-78,106-135).

I den eldre jernalderens *comitatus* – eller hærfølge – ville militære aktiviteter vært strukturert etter romersk modell. Basert på arkeologi og samtidige skriftlige kilder, har forskere forsøkt å rekonstruere dette hierarkiet (Reiersen 2017:35). I tillegg, basert på de samme type kildene, er det blitt etablert at den romerske hæren leide inn krigere fra provinsene (og forbi) til militær tjeneste. Det var derimot ikke skikk for romerne å begrave sine soldater med våpen, som i de germanske områdene (Stylegar 2011:228,230). Tveeggede sverd av jern begynte å fremtre i skandinaviske graver fra det første århundret av vår tid. De tidligste eksemplarene er importerte fra Romerriket, men etter hvert begynte skandinaviske smeder å produsere tveeggede sverd med lokalt uttrykk (Ystgaard 2014:93). Frøyhovgraven fremstår som et godt eksempel på disse type gravene, der det romerske utstyret kommer til syne i en fellesgermansk gravskikk. Det stilles spørsmål ved om slikt gjenstandsmateriale er uttrykk for nye migrasjoner fra kontinentet, eller om det var lokale krigere som returnerte hjem etter endt militærtjeneste (Stylegar 2011:228-9). Uavhengig av hvilke av disse hypotesene som stemmer, er det trygt å si at kontinental innflytelse påvirket samfunnsendringene som preget Skandinavia i romertiden.

Gry Wiker (2001:58-61) har undersøkt ikonografi på brakteater og gullgubber. Hun påpeker at menneskene som er avbildet på gullgubbene fremstår påkledd, i statiske positurer og med en aura av anstendighet. Til kontrast er skikkelsene på brakteatene oftest nakne i ekstatisk bevegelse akkompagnert av fabeldyr, runer og symboler. Hun argumenterer for et endret syn på mennesket i perioden mellom eldre og yngre jernalder. Dette passer overens med at brakteater går ut av produksjon på 500-tallet, mens gullgubbene begynner å fremtre på 600-tallet. På bakgrunn av dette vises et endret syn på mennesker og det guddommelige, der de som følge ble avbildet annerledes med tanke på klesdrakt, positurer og fremtoning. Wiker (2004:130-2) mener dette kan være et resultat av innflytelse fra en gryende kristen kontinental tankegang, og at dette inntraff Skandinavias krigerelite blant annet som et nytt syn på menneske og guddom, mer enn direkte religiøse impulser. Identitet vist gjennom klesdrakt ble også i økende grad viktig i løpet av folkevandringstiden, ettersom institusjonalisering av overregional krigføring ble vanligere (Zachrisson 2019:124). Ved å

undersøke utviklingen av hallen som bygning, blir det også tydelig at den individuelle lederen fikk økt betydning, både innad i kjernefamilien og i det bredere samfunnet (Herschend 1993:195-7). En slik økt individualisering også kan ha påvirket religiøse forestillinger, og dermed gjort individuelle guddommer viktigere og mer sentrale. I tillegg kan det ha styrket forestillinger om guddommer som antropomorfe, i motsetning til abstrakte skikkelser eller dyrelignende.

Det kan tenkes at Frøyhovfiguren med sin bekledning, gestus og inskripsjon er uttrykk for et tidlig signal på de endrede ideene som skulle prege det Skandinaviske samfunnet fra starten av vår tid og gjennom overgangen mellom eldre og yngre jernalder. Slike figurer virker å ha vært opprinnelig et resultat av et romersk kultisk uttrykk som ble germanifisert i varierende grad i løpet av de tre første århundrene. Etter som kontinental innflytelse fortsatte å prege det skandinaviske samfunnet politisk, sosialt og religiøst, ble denne type gjenstandssymbolikk overført til andre medier, som brakteater og gullgubber. *Miniatyrisering* er et fenomen som ofte fremtrer i germanske kunstuttrykk. Dette er også å finne i menneskelige avbildninger gjennom jernalderen, fra de relativt store trefigurene fra førromersk jernalder, via bronsefigurene og brakteatene, til de veldig små gullgubbene (Zachrisson 2019:124). Slik kan utviklingen av disse rituelle motivene spores gjennom ulike gjenstandstyper, samtidig som materialet viser kontinuitet i symbolske tradisjoner fra romertid og opp til merovingertid (Magnus 2019:101).

Konklusjon

Tolkningen i denne oppgaven har vært mulig gjennom en kombinasjon av metodiske tilnærminger fra Richard Lesure og Peter Ucko. På bakgrunn av den tematiske analysen hevder jeg at de antropomorfe bronsefigurene fra romertidens Skandinavia fungerte som kultiske offerobjekter, rituelt deponert som ledd i religiøs praksis. Samtidig føyer de seg inn i et gjenstandsmateriale som har sitt utspring fra romersk innflytelse, men som ble preget av et germansk/skandinavisk formspråk, på samme måte som gullbrakteatene. Undersøkelsen av Frøyhovfiguren viser at noen av disse gjenstandene også hadde komplekse liv, der deres bruk og betydning endret seg i takt med deres kontekst. Frøyhovfiguren fremstår som et tidlig signal på nye religiøse strømninger og et begynnende skifte i synet på guddommelighet og menneskelighet i eldre jernalder. Disse endringene synes først å ha påvirket den nye krigreliten, som hadde tett kontakt med Romerrikets militære og god kjennskap til dets administrative (bl.a. skriftspråk) og kultiske aspekter.

Litteratur

- Andrén, Anders. 2005. Behind Heathendom: Archaeological Studies of Old Norse Religion. *Scottish Archaeological Journal* 27(2):105–138. DOI:10.3366/saj.2005.27.2.105, accessed January 27, 2025.
- Antonsen, Elmer H. 2002. *Runes and Germanic Linguistics*. Walter de Gruyter.
- Arne, Ture Algot Johansson. 1909. Några I Sverige Funna Bronsstatyetter Af Barbarisk Tillverkning. *Fornvännen* 4(1):175–187.
- Bailey, Douglass W. 1994. Reading prehistoric figurines as individuals. *World Archaeology* 25(3):321–331. DOI:10.1080/00438243.1994.9980248, accessed January 27, 2025.
- Bolger, Diane. 2012. *Companion to Gender Prehistory*. John Wiley & Sons.
- Bodel, John. 2008. Cicero's Minerva, Penates, and the Mother of the Lares: An Outline of Roman Domestic Religion. I *Household and Family Religion in Antiquity*, red. John Bodel & Saul M. Olypan, s.248–275 John Wiley & Sons.
- Bradley, Guy, and Fay Glinister. 2013. Italic Religion. I *The Handbook of Religions in Ancient Europe*, red. Lisbeth Bredholt Christensen, Olav Hammer, and David A. Warburton, s.173–191. Routledge, London.
- Brundle, Lisa Mary. 2014. Gesture and Art. I *Image and Performance, Agency and Ideology: Human Figurative Representation in Anglo-Saxon Funerary Art, AD 400 – 750*, s.163–192. Durham theses, Durham.
- Haaland & Haaland. 2017. Prehistoric Figurines in Sudan. I *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, red. Timothy Insoll. Oxford University Press.
- Hedeager, Lotte. 2004. Dyr og andre mennesker–mennesker og andre dyr. Dyreornamentikkens transcendentale realitet. *Ordning mot kaos. Studier av nordisk førkristen kosmologi*, 4, 219-252.
- Henriksen, Mogens Bo. 2020. To sydvestfynske bronzemænd fra jernalderen . *Vestfynsk Hjemstavn* 2020(1):56–69.
- Herschend, Frands. 1993. The origin of the hall in southern Scandinavia. I *The Home*, red. David N. Benjamin, s.203–226. Routledge, London.
- Hodder, Ian. 1999. *The Archaeological Process: An Introduction*. Wiley-Blackwell, Oxford.
- Ilkjær, Jørgen. 2000. Utgravningen av et bandolær. In *Den første norgeshistorien : Illerupfunnet : ny innsikt i skandinavisk romertid*, s.88–95. Kulturhistorisk forlag, Tønsberg.
- Imer, Lisbeth M. 2011. Maturus Fecit – Unwod Made Runic Inscriptions on Fibulae in the Late Roman Iron Age. *Lund Archaeological Review* 2011(1).
- Kristoffersen, Elna Siv. 2019. Gestural expressions in Norwegian Style I. I *Gold foil figures in Focus - A Scandinavian find group and related objects and images from ancient and medieval Europe*, red. Alexandra Pesch & Michaela Helmbrecht, s.73–81. Verlag Dr. Friedrich Pfeil, München.
- Lesure, Richard G. 2011. *Interpreting Ancient Figurines: Context, Comparison, and Prehistoric Art*. Cambridge University Press.
- Løvschal, Mette & Holst, Mads Kähler. 2018. Governing martial traditions: Post-conflict ritual sites in Iron Age

Northern Europe (200 BC–AD 200). *Journal of Anthropological Archaeology*, 50:27–39.

MacLeod, Mindy, and Bernard Mees. 2006. Pagan Ritual Items. I *Runic Amulets and Magic Objects*, s.163–183. Boydell Press.

Magnus, Bente. 2019. Human images in the art of Scandinavia, 4th–6th centuries AD. A stylised abstraction of the human form in ritual disguise. I *Gold foil figures in focus: A Scandinavian find group and related objects and images from ancient and medieval Europe*, edited by Alexandra Pesch and Michaela Helmbrecht, s. 83–105. Verlag Dr. Friedrich Pfeil, München.

Mansrud, Anja. 2023. The power of the paw Multi-species perspectives on the bear claw burial tradition in a long-time perspective in South Norway. I *Bear and Human: Facets of a Multi-Layered Relationship from Past to Recent Times, with Emphasis on Northern Europe*, red. Oliver Grimm, s.489–532.

Mees, Bernard. 2015. The Frøyhov inscription and early Germanic *ing-. *Indogermanische Forschungen* 120(1):107–114. DOI:10.1515/if-2015-0007, accessed February 5, 2025.

Meskell, Lynn. 2017. *The Archaeology of Figurines and the Human Body in Prehistory*. Oxford University Press.

Meskell, Lynn, and Robert W. Preucel. 2008. *Companion to Social Archaeology*. John Wiley & Sons.

Moen, Marianne & Walsh, Matthew J. 2022. Under the skin: Norwegian Bog skeletons and perceptions of personhood, value, and sacrifice. I *European Journal of Archaeology*. 25(4):483–503.

Morris, Christine. 2017. Minoan and Mycenaean Figurines. I *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, red. Timothy Insoll. Oxford University Press.

Olsen, Bjørnar. 1997. *Fra ting til tekst: Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Post-Melbye. 2023. Rapport fra arkeologisk utgravning, Frøyhov, 214/1, Nes, Akershus. Universitetet i Oslo.

Prent, Mieke. 2009. The Survival of the Goddess with Upraised Arms: Early Iron Age Representations and Contexts. *Hesperia Supplements* 42(1):231–238.

Reiersen, Håkon. 2017. *Elite milieus and centres in western Norway 200–550 AD*. The University of Bergen.

Runor database. 2020. Sö 101 Ramsundsberget, Mora Jäders socken. *Runor*. <https://app.raa.se/open/runor/inscription?id=39f559bc-414a-4e38-b902-7feb7ec6dfcc>, accessed April 2, 2025.

Rygh, Oluf. 1885. *Norske oldsager: ordnede og forklarede*. Cammermeyer, Christiania.

Shetelig, Haakon. 1914. *Arkeologiske tidsbestemmelser av ældre norske runeindskrifter*. A.W. Brøggers boktrykkeri, Kristiania.

Skre, Dagfinn. 2025. *The Northern Routes to Kingship: A History of Scandinavia AD 180–550*. Taylor & Francis.

Solberg, Bergljot. 2000. Romertid ca. Kr.f.-400 e.Kr. I *Jernalderen i Norge: ca. 500 f. Kr.–1030 e. Kr*, s. 66–121. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Steinsland, Gro. 2005. Fagfeltet norrøn religion. I *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*, s.11–67. Pax Forlag, Oslo.

Steinsland, Gro. 2005. Hellige handlinger, riter og kult. I *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*, s. 261–327. Pax Forlag, Oslo.

Stylegar, Frans-Arne. 2011. Weapon Graves in Roman and Migration Period Norway (AD 1-550). I *INTER AMBO MARIA: Contacts between Scandinavia and the Crimea in the Roman Period*, red. I. N. Khrapunov & Frans-Arne Stylegar, s. 217–235. Dolya Publishing House.

Tacitus, Publius Cornelius. 2023. Om germanernes opprinnelse og landområder. I *Tacitus' Germania*, oversatt av Claus Krag, s. 129–169. Spartacus Forlag, Oslo.

Thrane, Henrik. 1975. Fynske bronce-mennesker fra jernalderen. *Fynske minder* 7(22).

DOI:<https://museumodense.dk/artikler/fynske-broncemennesker-fra-jernalderen/>.

Thrane, Henrik. 2008. Metal Figurines from Denmark and Sweden in the Roman and Migration Periods. I *Sztuka Pradziejowa I Wczesnosredniowieczna jako Zrodo Histyczne*, red. B. Gediga and W. Piotrowski, s. 257–266. Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Wrocław.

Trigger, Bruce G. 2006. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge University Press.

Ucko, Peter J. 1962. The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 92(1):38. DOI:10.2307/2844320, accessed January 27, 2025.

Watt, Margrethe. 2004. The Gold-Figure Foils (“Guldgubbar”) from Uppåkra. I *Continuity for Centuries: A Ceremonial Building and Its Context at Uppåkra, Southern Sweden*, red. Lars Larsson, s. 167–221. Almqvist & Wiksell International, Lund.

Wiker, Gry. 2001. Om konstruksjon av ny menneskelig identitet i jernalderen. *Primitive Tider* 4(1):51–72.

Wiker, Gry. 2004. Tanker om menneskets verdensbilde på 500-tallet. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran 31. januar - 2. februar. 2002*, red. Lene Melheim, Lotte Hedeager, and Kristin Oma, s. 114–156. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo.

Ystgaard, Ingrid. 2014. *Krigens praksis: organisert voldsbruk og materiell kultur Midt-Norge ca. 100–900 e.Kr.* Doktoravhandling ved NTNU, 2014:68.

Ystgaard, Ingrid. 2024. *En kort introduksjon til jernalderen i Norge*. Cappelen Damm akademisk, Oslo.

Zachrisson, Torun. 2019. Scandinavian figurines – relatives of the gold foil figures, and a new find from Old Uppsala. I *Gold foil figures in focus: A Scandinavian find group and related objects and images from ancient and medieval Europe*, edited by Alexandra Pesch and Michaela Helmbrecht, s. 105–131. Verlag Dr. Friedrich Pfeil, München.

Appendiks

Fig. 1 – *Frøyhovfiguren*. Kilde: UNIMUS, foto av Kirsten Helgeland. CC BY-SA 4.0

Fig. 2 – Digital modell av *Frøyhovfiguren*. Modell laget av Vegar Johansen.

Fig. 3 – Andre avbildninger med orans. Venstre: gullgubbe fra Skåne. Høyre: brakteat fra Sorte Muld. Kilde: Watt 2004, fig. 33, s. 205.

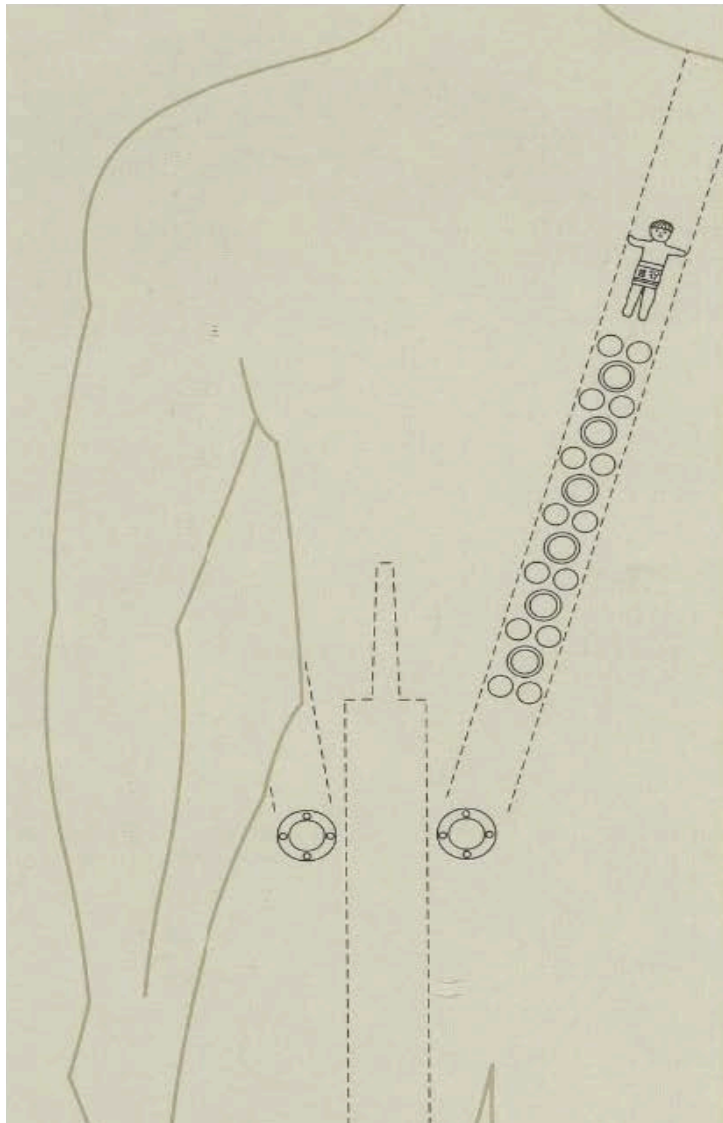

Fig. 4 – Tegning som viser hvordan Frøyhovfiguren kan ha vært montert på et bandolær. Kilde: Ilkjær 2000, s. 90

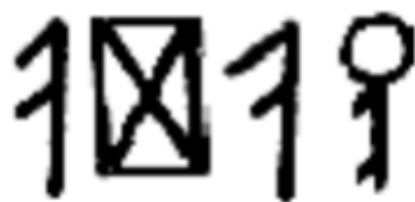

Fig. 5 – Frøyhovfigurens runeinskripsjon. Kilde: Mees 2015, fig. 1, s. 1